

DR. GÁRDONYI ALBERT: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS

városok élete hasonló a fák fejlődéséhez, hajdan erőteljes hajtásokat pusztít el az idő s csupán csonka maradványok jelzik a hajdani ágat a törzsön. Budapest is ilyen ősrégi fa, melynek több ezer éves múltja életképes ágakat öröklött meg s ma csupán töredékes emlékek mutatnak a régi virágzó életre.

A város legrégebb lakossága a kelta era viskók közül került ki, kik a Duna nyugati partja mentén telepedtek meg. A Gellérthegy déli lejtőjén végzett ásások egy rómaikori oltárt hoztak napfényre, melynek felirata a civitas Eraviscorum emlékét őrzi. A város legrégebb Aquincum neve is kelta eredetre mutat, az azonban nem bizonyítható, hogy a város neve már a kelta uralom idejében Aquincum volt. Minthogy a kelták fából és sárból építkeztek, alkotásaikat teljesen elpusztította az idő. Ezzel szemben a kelták utódai, a rómaiak, már követ használtak építkezés céljaira, ami ellenállott az idők viszontagságainak s ezekből a köemlékekből hű képet alkothatunk a rómaiak itteni telepéről.

A rómaiak mint hódítók érkeztek a város területére, minthogy azonban az itteni keltáknak a rómaiak elleni harcairól nem tudunk, azt kell hinnünk, hogy önként hódoltak meg a rómaiaknak. Ennek a meghódolásnak a Krisztus születése utáni első században kellett végbemenni, mert a római köemlékek sorozata ettől az időponttól kezdődik. A hódító rómaiak a Duna partján megerősített táborhelyet építettek, mely egy

légió állomáshelye volt s a Pannónia inferior elnevezésű római tartomány helytartója is itt tartotta székhelyét.

A hajdani római tábor helyét a tudósok az ásások eredményei alapján az óbudai hajógyári szigeten sejtik, amely sziget abban az időben még nem volt vízzel körülvéve. A római tábor mellett rövid idő alatt polgári lakosság telepedett meg s e megtelepedésből utóbb jelentős polgári város fejlődött ki, amelynek maradványai ma is láthatók a kiásott kőemlékekből keletkezett múzeum környékén. A polgári városban nem csupán római iparosok és kereskedők telepedtek meg, hanem a római kultúrát átvett kelták is, s amikor Hadrianus császár (117-138) az új telepet a municípium kiváltságaival is felruházta, egészséges városi fejlődésnek vetette meg az alapját. A katonai várostól való teljes függetlenségét Septimius Severus császár (193-211) adta meg a polgári városnak, mely innen kezdve a Septimia (t. i. colonia) melléknevet használta. A fennmaradt kőemlékeken kívül keveset tudunk a város történetéről, ezek a kőemlékek azonban, az amfiteátrum, vízvezeték, fürdők stb. virágzó kultúréletről tesznek tanúságot. Amilyen keveset tudunk a római város életéről, éppen olyan zajtalan volt az elmúlása is: az V. század legelején a barbárok ismételt betörései arra kényszerítették a rómaiakat, hogy a helyőrséget visszavonják s a helyőrséggel egyidőben a római polgárság is elhagyta tűzhelyét. A népvándorlás viharai aztán elpusztították mindazt, amit a római kultúra teremtett s csupán a kövek maradtak fenn, hirdetve a múlt emlékét. A falakhoz az utókor különböző mondákat fűzött s ezek legjelentősebbike az, hogy a hunok rettegett fejedelme, Attila (†453) itt lakott s itt temettetett el. Hasonló monda az is, mely a honfoglaló Árpád temetkezési helyéül a hajdani római város környékét jelölte meg. Az azonban kétségtelen, hogy a későbbi telepések szívesen szállották meg a város területét s valószínű, hogy a Buda elnevezés is az egykori Aquincum név szláv fordítása.

A későbbi államalakulások azonban megváltoztatták a város helyzetét, mert a római uralom bukása után a Duna mint védelmi vonal megszűnt jelentőséggel bírni s e helyett olyan pontokat kerestek a Dunán, ahol könnyű volt az átkelés. Ilyen kényelmes átkelőhelyet találtak közvetlenül a Gellérthegy aljában, amelyet először az avarokkal egyidejűleg beköltözött szlávok szállottak meg s a Gellérthegy alatt fakadó meleg források után Pestnek, azaz kemencének nevezték el. Ezt az elnevezést a szlávok után betelepülő németek is megtartották s a Gellérthegy alatti telepet Ofen-nek nevezték. Pestnek, mint dunai átkelőhelynek előadott jelentőségét igazolja a Gellért-legenda, melynek elbeszélése szerint Gellért csanádi püspök a lengyel földről érkező Endre király elé sietett a pesti révhez s itt ölték meg 1047-ben a keresztény papok ellen fellázadt magyarok. Ezt az új telepet, mely rendeltetésének megfelelően a Duna

mindkét partjára kiterjedt, a tatárjárás korában író Rogerius népes és gazdag német városnak mondja s e város alatt gyülekeztek 1241 tavaszán a tatárok ellen felkészült magyar csapatok. A sajóparti szerencsétlen ütközet után a lakosság fejvesztetten menekült Pest felé, hogy a Dunán átkelve biztosítsa életét a tatárokkal szemben. A Pest alá érkezett tatárok hamarosan hatalmukba kerítették a várost, lakosságát megsemmisítették s házaikat feldúlták, ami az itt felvirágzott városi életnek véget vetett. A tatárjárás után IV. Béla király újra fel akarta éleszteni a régi városi életet s e célból a jobbparti városrész feletti hegyen várat építtetett s a megtelepülők számára 1244. évi aranypecsétes oklevelében városi kiváltságokat biztosított. Az új telepések azonban nem merték a védhetetlennek bizonyult jobbparti városrészt megszállani s helyette inkább a királyi vár melletti hegyháton telepedtek meg, melyről 1255-ben maga az uralkodó állapította meg, hogy nagyszámú lakossággal bír (*refectum multitudine copiosa*).

A budai várhegyen épült új város jelentősége nőttön-nőtt s az Árpád-ház kihaltát (1301) követő zavarokban már országos szerephez jutott. Ez az új város a középkorban hosszú időn át a Pestújhegy nevet viselte (*Novus mons Pestiensis*), utóbb azonban a Buda nevet vette fel s innen kezdve a római város helyén épült Budát Óbudának kezdték nevezni. Már az Árpád-ház kihalása után rövid időre trónrajutott uralkodók a budai várhegyen épült királyi várban tartották székhelyüket s a régi királyi székhely, Székesfehérvár lassanként csupán a koronázás színhelye lön, ami a nápolyi Anjou-házból származott uralkodók alatt aztán állandósult. 1387-ben már a budai várhegyen épült királyi palotában zajlott le az a véres merénylet, melynek a nápolyi Anjou-házból származott Károly király áldozatává lett. Zsigmond király alatt (1387-1437) aztán Buda városa nem csupán országos, hanem nemzetközi jelentőséghez is jutott, mert Zsigmond 1410-ben német császár lett s mint német császár is itt tartotta székhelyét, új méltóságának megfelelően kibővítette és átalakította az itteni királyi palotát, amely munkán Bertrandon de la Brocquière 1433. évi jelentése szerint francia építőmesterek is dolgoztak. Zsigmond király német császári működésével kapcsolatosan kapjuk az első konkrét adatokat Buda városa épületeiről, mert mikor 1434-ben a bázeli zsinatol Budára akarták áttenni, a császár rendeletére összeírták a városbar rendelkezésre álló helyiségeket. Ez összeírásból kiderül, hogy a várhegyer épült városon kívül 3 külvárosa volt Budának, amelyekben összesen 967 ház, 1235 szoba, 3276 kisebb helyiség, 742 fedett udvar, 627 élelmiszerkamra s 3931 ló befogadására elegendő istálló állottak rendelkezésre.

A Zsigmond király által megkezdett munkát Mátyás király (1458-1490) fejezte be, aki olasz családi kapcsolatai alapján az olasz irodalom és művészet legbuzgóbb pártfogójává lett. Elsőrangú olasz

művészekkel reneszánsz-stílusban átépítette a királyi palotát s túlnyomóan olasz földön készült kéziratokból világhírű könyvtárt gyűjtött össze budai palotájában.

A királyi palota melletti polgári város nem csupán mint az ország előkelőinek lakóhelye szerzett jelentőséget, hanem fontos kereskedelmi központtá is lett, ahol Oláh Miklós érsek 1536. évi leírása szerint olasz, német, lengyel és török kereskedők is sűrűn megfordultak. Ily módon a középkor végére ez a város messze kiemelkedett régibb testvérvárosai közül, mert a Duna balpartján épült régi Pestről Aeneas Silvius 1444-ben azt írta, hogy sem falakkal nem volt körülvéve, sem feltűnőbb épületei nem voltak s általában inkább falu benyomását keltette a szemlélőben. Ugyanezt állapíthatjuk meg Óbudáról is, amely a XIV. századtól kezdve a magyar királynék tulajdona lett s amelyről a XV. század végén Ranzanus püspök azt írta, hogy fényes egyházi épületei ellenére is inkább falusi jelleggel bír.

Az 1526. évi mohácsi vereséggel az országra szakadt török veszedelem Buda város fejlődésére is katasztrofális jelentőségűvé lett, mert az ellenkirályok egyike, Szapolyai János, csupán török segítséggel tudta magát fenntartani a Habsburg-házból származott I. Ferdinánddal szemben.

Miután Szapolyai János 1540-ben meghalt s Ferdinánd ismételen megkísérelte a budai vár elfoglalását, a szultán 1541-ben megszállotta azt s másfél századon át török uralom alatt maradt. A török hódoltság alatt Buda képe egészen átalakult, régi lakossága lassankint elpusztult s a Balkán-félszigetről jött új telepések szállották meg. Miután Buda lett a magyarországi török helytartó székhelye s katonai szempontból is nagy jelentőséggel bírt, állandóan erős török helyőrség állomásozott benne. Már 1553-ban azt írta róla Busbeck, hogy a törökök teljesen elhanyagolták a város épületeit s ennek következtében siralmas állapotban vannak.

Csupán a budai meleg források kötötték le a hódítók figyelmét s a budai helytartók már a XVI. század folyamán fényes fürdőépületeket emeltettek fölējük.

A XVII. század második felében a török hatalom hanyatlani kezdett s a pápa kezdeményezésére olyan szövetség keletkezett, mely a törökök katonai erejét megtörte.

1686 nyarán kezdték meg az egyesült keresztény seregek Buda ostromát 92.000 emberrel, mely ostrom több mint két hónapon át tartott s a török védősereg hősi ellenállása dacára 1686 szeptember 2-án sikerült a várat elfoglalni, ámbár a nagyvezér 80.000 főnyi sereggel jelent meg a vár fölszabadítására. Ez a diadal véget vetett Budán a török uralomnak, de megsemmisítette a várost is, mert a hosszú ostrom alatt az épületek elpusztultak, a lakosság meghalt vagy elmenekült s a győzők kezébe csak néptelen romhalmaz jutott, új telepéseket kellett hozni a

városba s újból kellett kezdeni az építkezést, hogy a sok vihart látott földön új kultúrellet keletkezzék.

Mindenekelőtt mesteremberekre, kőművesekre és ácsokra volt szükség, akiket messze földről, Ausztriából kellett idehozni s akik elsősorban Budán telepedtek meg, míg Pesten inkább a környékről felsereglett magyar munkások kezdték a feldúlt lakóházakat benépesíteni. 1703-ban a Duna szemközti partjain keletkezett két város, Buda és Pest külön-külön királyi kiváltságlevelet kaptak, melyekkel a szabad királyi városok sorába emeltettek. Buda ezenfelül fővárosi címet is nyert, de a fővárosi jelleghez szükséges tartalmat nem kapta meg, mert a királyi udvar tovább is Bécsben tartotta székhelyét s a legfőbb kormányhatóságok is Bécsben és Pozsonyban állítottak fel.

Ezzel szemben Pest városát kedvezőbb földrajzi fekvése rövidesen fontos kereskedelmi központtá tette, melynek vásárait messze földről felkeresték. Ezeknek a vásároknak köszönhetően a város, hogy az 1723-ban szervezett felsőbíróóságokat is itt helyezték el, minek következtében idegenforgalma vásárokon kívül is nagy lett. Az élénk kereskedelmi forgalom eredménye lett, hogy a fallal körülvett Belváros területe az idők folyamán szűknek bizonyult a lakosság befogadására, külvárosok keletkeztek a falak alatt s a lakosság száma a XVIII. század vége felé olyan arányban emelkedett, hogy már 1787-ben Pest csaknem egyenlővé lett Buda városával, sőt rövidesen túlszárnyalta azt. Pedig Buda városa fellendülése érdekében II. József császár nagyjelentőségű kormánypolitikai intézkedéseket léptetett életbe, 1783-ban ide helyezte át a legfőbb állami közigazgatási szervet, a helytartótanácsot, amit 1784-ben a királyi kamara áthelyezése követett.

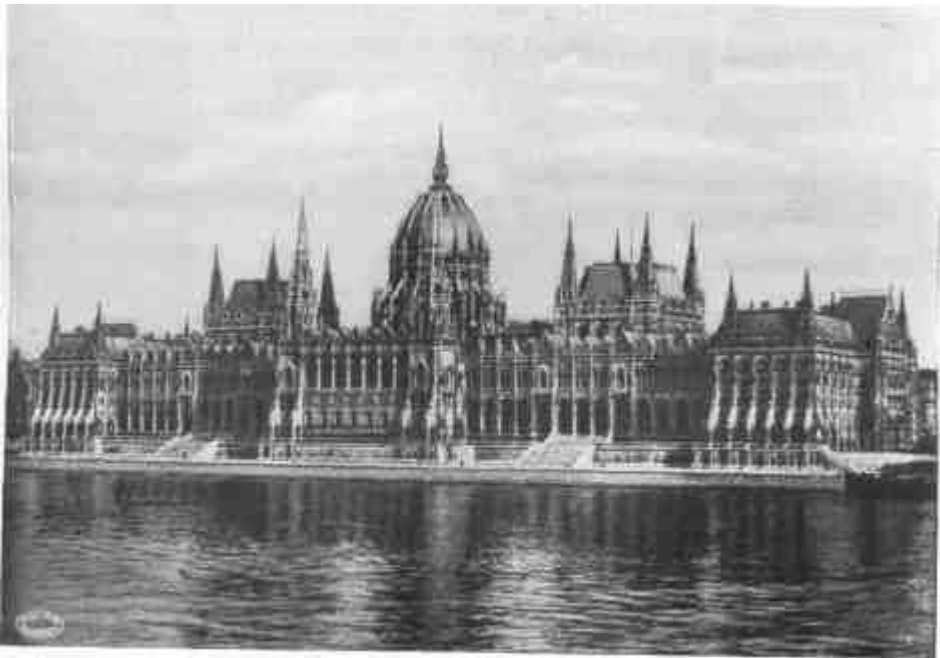
Mindezen intézkedések azonban nem tudták Buda fejlődését biztosítani, ezzel szemben a Pest emelkedését előidéző gazdasági tényezők tovább is éreztették hatásukat s 1787-ben hivatalos jelentés állapította meg, hogy a pesti vásárok méretei a nyugateurópai vásárokat messze túlszárnyalják. Ezenfelül a kormányhatóságoknak Budára helyezésével egyidejűleg Pestre átköltöztetett egyetem kulturális szempontból gyakorolt hatást a város fejlődésére, melyet könyvnyomdái és könyvkereskedései az ország tudományos életének központjává avattak. Egyedül külső megjelenésében nem tudott Pest városa versenytársa fölé emelkedni, mert utcái rendezetlenek, házai dísztelenek voltak s a ferencrendiek, kegyesrendiek, pálosok és szerviták kolostorain kívül egyetlen figyelemreméltóbb épülete a rokkantak palotája volt, melyet III. Károly király 1716-ban kezdett építtetni.

A testvérvárosok fejlődésében a XVIII. század folyamán érvényrejutott különbségek a XIX. század folyamán még erősebben előtérbe lép-

BUDAPEST I.

Budapest, a Királyi Vár

Budapest, Országháza

tek, 1799-ben Buda lakossága 24.306, Pesté 29.870 főt számlált, 1831-ben Buda lakossága 38.565, Pesté 64.137, 1851-ben pedig Buda lakossága 50.127, Pesté már 127.935 volt. Ezt az emelkedést Pest város tovább is kereskedelmének köszönhetette, mert Schwartzner Márton 1809-ben megjelent statisztikájában megállapította, hogy a magyarországi kereskedelem központja Pesten van. Ez a kereskedelem a magyar gazdasági élet jellegének megfelelően túlnyomóan gabona- és állatkereskedelem volt, mert az ipar terén ez időben Magyarországon sem a termelés, sem a szükséglet nem öltött még nagyobb arányokat.

Pest városa művészi színvonalú kiépítése 1808-ban kezdődött meg, mikor az országos kormányzat élén álló József nádor az úgynevezett Szépítő Bizottmányt megalapította, melynek legfőbb hivatása a város-szabályozási munkák irányítása és az építkezés művészi színvonalának emelése volt. Nagynevű műépítészek, elsősorban Pollack Mihály és Hild József neveihez fűződik ez a korszakos jellegű átalakulás, melynek eredményeképpen a régi gondozatlan városból előkelő külsejű város lett. Az 1838. évi nagy árvíz egy időre megakasztotta ugyan a városszépítő munkát, mert elsősorban a hajléktalanná vált lakosság elhelyezéséről kellett gondoskodni, ez átmeneti jellegű esztendők után azonban fokozott erővel indult meg az építkezés, mely a nagy nádor haláláig, 1847-ig tartott.

Pest város kulturális élete terén is nagyjelentőségű változások történtek a XIX. század első felében, melyek a lakosság szellemi színvonalának emelésére kiválóan alkalmasak voltak. Ide sorozhatjuk elsősorban a fentemlített Szépítő Bizottmány által épített állandó színházat, mely a mai Vigadó helyén állott s 1812-ben nyílt meg. Ide sorozható továbbá az 1802-ben gróf Széchenyi Ferenc hazafiúi áldozatkészségéből keletkezett Nemzeti Múzeum, mely a tudományos munka előmozdítására volt hivatva. Ide sorozható végül a gróf Széchenyi István kezdeményezésére 1825-ben alapított Tudományos Akadémia, mely a magyar tudományos irodalom fellendítésére korszakalkotó befolyást gyakorolt. Az Egyetem, a Nemzeti Múzeum és a Tudományos Akadémia voltak a magyar tudományos élet legfőbb emeltyűi s mindezen intézmények székhelye Pest városa lón.

A XIX. század első felében a magyar szépirodalom is mindinkább bontogatni kezdte szárnyait s működésével hathatós tényezőjévé vált a nemzeti szellem megerősödésének. A magyar szépirodalom művelői Pestre kezdtek seregleni s Vörösmarty 1828. évi pesti megtelepedésétől kezdve Pest tekinthető a magyar szépirodalom központjának. Nagyban előmozdította ezt a Nemzeti Színháznak 1837-ben történt megnyitása, mely a magyar szépiroknak alkalmat nyújtott az érvényesülésre. Mindezek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Pest lakossága, melyben a német elem mellett a szláv is számottevő tényező volt, a XIX. század közepére tel-

jesen megmagyarosodott, magyar lett nem csupán nyelvében, hanem szellemében is, ami az egész országra éreztette hatását.

Ennek a nemzeti szellemnek politikai érvényesülését sokáig megakadályozta az, hogy az országnak nem volt politikai központja. Országgyűléseink 1848-ig rendi gyűlések voltak, amelyeken csupán a nemesség volt jogosítva részt venni, a nemesség pedig vármegyénként csoportosult s minden vármegyei székhely egy-egy politikai központ volt. Hozzá az országgyűléseket nem is évenként tartották, hanem sokszor évtizedekig nem volt országgyűlés. Végül az országgyűlések székhelye a bécsi hatás alatt álló Pozsony volt, amely nem volt alkalmas arra, hogy magyar politikai központtá váljék. A politikai közszellem kialakítását Széchenyi István gróf kezdte meg s ezirányú tevékenységével is előmozdította Pest városa fejlődését.

Különös érdemei vannak e téren még Kossuth Lajosnak, ki mint az 1841-ben megindított Pesti Hírlap szerkesztője és írója nagyban hozzájárult a politikai közszellem kialakításához.

A testvérvárosok közötti versenyt végérvényesen az 1848. évi események döntötték el, amikor is a rendi alkotmány átalakításával kapcsolatosan az országgyűlések székhelyéül Pozsony helyett Pest jelöltetett ki s ugyanakkor az addig Budán székelő rendi alapokon nyugvó kormányzati hatóságok megszűntek. Ezzel nyert tulajdonképpen befejezést az a folyamat, amely az ország tudományos és irodalmi életének Pesten való összpontosulásával indult meg a XIX. század elején s a politikai és kormányzati központoknak Pestre való áthelyezésével nyert befejezést 1848-ban. Mindezek alapja és kiindulópontja azonban a gazdasági fejlődés volt, mely már a XVIII. század második felében éreztette hatását, s a XIX. század első felében bontakozott ki teljes nagyságában.

Az 1848. évi törvényhozással elért eredményeket hosszú időn át háttérbe szorította az 1849-től kezdve életbeléptetett kormányzati abszolutizmus, mely a parlamentarizmus felfüggesztésével megbénította a politikai életet s centralisztikus törekvéseivel hallgatásra kényszerítette a nemzeti irodalmat. A Pest városát nagyra tevő hatóerők közül csupán a gazdasági jellegűek fejthették ki tovább is szabadon befolyásukat s ezek hatása alatt a város lakosságának száma állandóan nőtt, a kapitalista jellegű vállalatok elszaporodása következtében pedig Pest városa az ipari termelés terén is számottevő tényezővé emelkedett. Az 1867. évi kiegyezés újból megindította a politikai élet egészséges vérkeringését s szabad fejlődést biztosított a nemzeti irodalom számára, amely változások szabaddá tették a további fejlődés útját Pest városa számára.

A kiegyezés utáni magyar törvényhozás városfejlesztő intézkedései közé sorozhatjuk a Fővárosi Közmunkatanács felállítását 1870-ben, melynek az volt a rendeltetése, hogy az immár önálló magyar államhoz külső

BUDAPEST II

Budapest, Lánchíd

Budapest, Erzsébet-híd

BUDAPEST III.

Budapest, Szent Gellért gyógyfürdő és szálloda

Budapest, Artézi-fürdő

megjelenésében is méltó központot teremtsen. Eszményül a III. Napoleon kormányzása alatt újjáépült francia főváros szolgált s a kitűzött eszmény megvalósítására a magyar kormány az anyagi áldozatoktól sem zárkózott el. A tervbevett városrendezési munkák közül elsősorban a közegészségügyi célokat is szolgáló nagy sugárút készült el, melynek céljaira nagyobb arányú kisajátításokat kellett végrehajtani, ami anyagi áldozatok nélkül nem volt megvalósítható. Ezenfelül az új sugárút mentén az építkezést is meg kellett indítani, hogy az új alkotás méltó keretek közé jusson. Állami kölcsönökkel s adómentesség biztosításával sikerült a kitűzött célokat elérni s 1876-ra készen állott a nagyszerűen megtervezett útvonal, melyet az 1867-ben megalakult magyar minisztérium elnöke, gróf Andrássy Gyula neve után Andrássy-útnak neveztek el. Aztán következett a hajdani külvárosokból alakult kerületeket összekötő közlekedési útnak, az úgynevezett Nagykörútnak a megalkotása, mely az Andrássy-úthoz hasonló problémákat vetett fel s hosszú esztendő kitaró munkája után 1895-re készült el, világvárosi külsőt adva az új fővárosnak.

Amikor ezek a nagyszabású átalakulások történtek, Buda és Pest már nem voltak külön városok, mert a két várost az 1872. évi XXXVI. törvénycikk egyesítette s az új főváros igazgatási rendszerét önkormányzati alapon, de a modern kor igényeinek megfelelően újjászervezte. Ez az új szervezés a régi szervezetekkel szemben nagyobb befolyást biztosított a polgárságnak, amely változás jelentős részben hozzájárult ahhoz, hogy Budapest közigazgatása mindig lépést tudott tartani a modern kor követelményeivel. Amint a fejlődés első szakaszában a természeti tényezők tették naggyá a fővárost, úgy a fejlődés második szakaszában az önkormányzatban egyesült polgárság érdeméül írható fel, hogy a főváros minden tekintetben világvárosi színvonalra tudott emelkedni. A közigazgatással szemben támasztott újabb és újabb igények elsősorban a népesség számának állandó erős emelkedéséből indultak ki, ami egészen új problémákat vetett fel s állított oda megoldásra. A Buda és Pest egyesítése előtti utolsó népszámlálás alkalmával még csak 296.867 volt a lakosság száma, ami 1880-ig 370.767-re s 1890-ig 506.381-re emelkedett. 1890 után azután hirtelen erős lendületet vett a népesség számának emelkedése, mert az 1900. évi népszámlálás már 733.358 lakost talált Budapesten. Innen kezdve lassúbb ütemben haladt a népszám emelkedése, mert az utolsó 1920. évi népszámlálás 988.927 lakost számlált, holott az 1900 előtti utolsó évtized egymagában nagyobb emelkedést mutatott. Az utolsó 50 esztendő alatti fejlődés méretei még így is páratlanok a maguk nemében, különösen, ha számba vesszük azt, hogy ez az emelkedés anélkül történt, hogy más község kapcsolódott volna be a főváros életébe.

A főváros polgársága kezdettől fogva nagy gondot fordított fejlődé-

sének leghathatósabb tényezőjére, a kereskedelemre, mely az 1867. évi kiegyezés korában még magas színvonalon állott, innen kezdve azonban szemmel láthatólag hanyatlani kezdett. A hanyatlás okát abban találták, hogy a kereskedelem fellendítésére hivatott vasutak magántársulatok tulajdonában voltak s e vasutak monopolisztikus jellegű helyzetüket a vállalati haszon fokozására használták fel, figyelmen kívül hagyva a kereskedelem érdekeit. Ennek következtében 1874-től kezdve a polgárság és a napisajtó is a kereskedelem érdekeit szolgáló vasúti tarifapolitika életbeléptetését sürgették, amihez mindenekelőtt a legfontosabb vasútvonalaknak állami kezelésbe vételére volt szükség, aminek megtörténte után Baross Gábor kereskedelemügyi miniszter szerencsés kézzel oldotta meg a vasúti tarifák kérdését.

A lakosság számának állandó emelkedése s különösen a szegényebb néposztályok elszaporodása olyan problémákat vetettek fel, melyek céltudatos szociálpolitikai tevékenységet követeltek. Az élelmiszerárak emelkedése mindenekelőtt az élelmezési politika kérdéseit állította előtérbe, amelyek megoldásai közül elsősorban az 1891-ben építeni kezdett vásárcsarnokokat emelhetjük ki, melyek az élelmiszerárúsítást központosították s lehetővé tették az élelmiszeráraknak a verseny általi szabályozását. Ugyancsak az élelmiszerárak emelkedése tette szükségessé 1907-ben a községi kenyérgyár felállítását s az élelmezési politika utolsó, de legnagyobb horderejű alkotásának tekinthető a községi élelmiszerüzemnek 1911-ben történt felállítása, mely a legnehezebb körülmények között is teljesítette közhasznú rendeltetését.

Ugyancsak a szegényebb néposztályok védelme hozta felszínre a községi lakáspolitikát is, amely az időnként fellépő lakáshiány s ezzel kapcsolatosan lábrakapott lakászsora által okozott bajokat volt hivatva orvosolni. Kezdetben inkább társadalmi úton, illetőleg a társadalmi tevékenységnek közhatósági gyámolításával kísérelték meg a bajok orvoslását, minthogy azonban ez a politika nem vezetett eredményre, 1909-től kezdve a főváros kénytelen volt saját számlájára megkezdeni a lakásépítést, ami nagy eredménnyel járt.

A nagyarányú fejlődés a nagyvárosi élet technikai előfeltételeinek megvalósítását is sürgetően követelte, így jutottak előtérbe a vízellátás és csatornázás, továbbá a világítás problémái is. A vízellátás megoldásán már 1867 óta kísérleteztek s az első ideiglenes megoldások elégtelensége a végleges megoldás kérdését hozta előtérbe. Sürgetően követelték ezt az időközönként fellépett járványos betegségek is, melyek hatása alatt 1892-ben a káposztásmegyeri hatalmas vízmű építését határozták el. A vízellátás kérdésével csaknem egyidős s ugyanazon okok hatása alatt jutott előtérbe a csatornázás kérdése is, melynek megoldását megkönnyítette a Duna folyam közelsége. A gázvilágítás sokáig monopolisztikus

BUDAPEST IV.

*A budapesti Szépművészeti Múzeum
(Reiffenstein felvétele, Petrovics „Budapest in Bildern” című műből)*

*A budapesti Műcsarnok
(Balogh felvétele, Petrovics „Budapest in Bildern” című műből)*

helyzetet élvező magántársulat kezében volt, a szerződésileg kikötött időszak lejártával azonban a főváros 1910-ben házi kezelésbe vette s nagymértékben tökéletesítette a gázellátást. A villamos világítás két magánvállalat tulajdonában volt s minthogy a szerződés lejártakor megindított megváltási tárgyalások nem vezettek eredményre, 1911-ben községi áramfejlesztő telep felállítását határozták el, aminek eredményeképpen 1918-ra az összes áramfejlesztő telepek községi kezelésbe jutottak.

A községesítési politika befejezésének tekinthető a gyógyfürdőépítés, ami nem annyira közegészségügyi, mint inkább pénzügyi célokat szolgált. 1908-ban kezdték meg a városligeti Artézi-fürdő helyén a Széchenyi-fürdő építését, amely 1913-ban adatott át a közhasználatnak. 1910-ben határozták el a Sáros-fürdő helyén a Szt. Gellért-gyógyfürdő felépítését, ami 1918-ban nyert befejezést. Az idegenforgalom gazdasági jelentőségének felismerése s a főváros területén található gyógyforrások a fürdőkérdést az érdeklődés középpontjába állították s ma nagyszabású társadalmi mozgalom igyekszik a gyógyforrásokban rejlő értékeknek a kihasználását előmozdítani.

Ismertetésünk legvégére hagyjuk a közművelődési jellegű problémákat, melyek iránt a főváros polgársága kezdettől fogva a legerősebb érdeklődést tanúsította s ennek hatása alatt Budapest iskolaügye a nyugat-európai nagyvárosokat is meghaladó magaslatra emelkedett. A fővárosi polgárság méltó versenytársának bizonyult e téren az állami kormányzat is, mely a főiskolák és hozzájuk tartozó intézmények fejlesztésében vette ki részét. A művészetek közül különösen az építőművészet az, melynek nagyarányú fejlődéséről a főváros külseje is tanúskodik. Csak az újjáépített királyi palotára s a dunaparti új parlamentre mutatunk rá a sok közül, melyek elseje Ybl Miklós és Hauszmann Alajos műve s 1905-re nyert befejezést, másika pedig Steindl Imre alkotása s 1904-ben adatott át rendeltetésének.

Ezt a minden téren nyilvánvaló fejlődést megakasztotta a trianoni szerződés. Mindamellet Budapest természetes fekvése, a rajta átvonuló közlekedési utak és a Duna folyam közelsége legyőzik a mesterségesen emelt korlátokat s biztosítják a további fejlődés lehetőségeit.

